
**Janez Keber, Živali v prisposodobah 1, 2,
Mohorjeva družba, Celje 1996, 1998, 387, 480 str.**

Janez Keber

*Prispevek je avtorjeva predstavitev lastnega dela **Živali v prisposodobah**, ki je izšlo v dveh knjigah: **Živali v prisposodobah 1** (1996) in **Živali v prisposodobah 2** (1998).*

*In the article, the author presents his book **Animals in Language Imagery**, published in two volumes: **Živali v prisposodobah 1** (1996) and **Živali v prisposodobah 2** (1998).*

V uvodni besedi avtor na kratko pojasni okoliščine, v katerih je nastalo delo **Živali v prisposodobah**, nakaže njegovo vsebinsko podobo ter omeni glavne vire, iz katerih je črpal podatke. Seznam kratic in okrajšav je za uvodno besedo, seznam uporabljenih virov in literature pa na koncu prve knjige. Seznam besed, izrazov in frazeologemov ter imen je na koncu druge knjige. V drugi knjigi sta tudi dve krajši razpravi, in sicer **Zamenljivost živalskih nazivov v frazeologemih** in **Živalski nazivi v imenoslovju**.

Prvi zametki dela **Živali v prisposodobah** so nastajali na ljubljanskem Radiu v letih 1986 in 1987 v 90 nedeljskih jutranjih oddajah s skupnim naslovom **Razmišljanja o besedah**. Te oddaje je avtor pripravljaval predvsem v želji, da širši javnosti neposredno predstavi raziskovalno in praktično stran zahtevnega, a zelo zanimivega dela slovaropiscev in raziskovalcev besed. Za razlaganje besed, besednih zvez, frazeologemov in njihovega nastanka so namreč potrebni vsestransko in poglobljeno raziskovanje le-teh v prostoru in času, izostren občutek za sodobno jezikovno rabo, sposobnost pojasnjevanja običajnemu jezikovnemu uporabniku ter veliko časa, potrpežljivosti in natančnosti. In zakaj se je odločil za besede, s katerimi poimenujemo živali? Zamisel o tem se mu je najbrž porodila ob prebiranju drobne češke knjižice z naslovom *Semantika*, v kateri so bili v poglavju o metaforiki na približno strani in pol naštetih najbolj znani češki živalski nazivi v metaforični rabi. Ko je ugotovil, da imajo tudi slovenski nazivi za živali bogato metaforiko in frazeologijo, je bila vsebina radijskih oddaj načrtana.

Živali s svojimi ustaljenimi, pogosto že v basnih odkritimi, domnevanimi ali namišljenimi lastnostmi so zelo primerne za slikovito označevanje ljudi in njihovih značajev z metaforami in frazeologemi, zlasti s primerami, a tudi s pregovori in reki. Pri nastajanju teh je treba upoštevati tudi živalsko simboliko – krščansko in tisto v posameznih mitologijah. Simbolika določene živali se včasih bolj, včasih manj skladno

jezikovno udejanja v posameznem jeziku. Metaforika, frazeologija in simbolika pa so odvisne tudi od tega, kakšno resnično vlogo je imela ali ima določena žival v življenju nekega naroda, okolja. Tako je npr. velika razlika med *kravo* in *krokodilom* v našem jezikovnem prostoru ter v Indiji ali Egiptu, dalje med vlogo *konja* pri Arabcih ali Indijancih ali v Evropi danes ali v srednjem veku, med vrednotenjem *osla* nekoč in danes. Pri raziskovanju izvora posameznih frazeologemov je treba upoštevati tudi nekdanja in sedanja izkustva in vedenja o živalih. Ta izkustva in vedenja se lahko – tudi časovno različno – razlikujejo od naroda do naroda, od enega jezikovnega prostora do drugega. Tako sta npr. metaforika in frazeologija določene živali precej podobna v jezikih v srednjeevropskem jezikovnem prostoru, kamor spada tudi Slovenija, razlikujeta pa se že npr. v bolgarščini, španščini, angleščini in v vzhodnoevropskem jezikovnem prostoru. Iz teh razlik izvira tudi značilen pojav, da se v enakopomenskih izrazih ali frazeologemih lahko pojavljajo različne živali. O tem pojavu avtor podrobneje in konkretno govori v že omenjeni razpravi v drugi knjigi.

Glavni vir za jezikovno predstavljanje živali (tj. prek metaforike, frazeologije in simbolike) je bilo gradivo za Slovar slovenskega knjižnega jezika (več kot 6 milijonov listkov – izpisov!) na Inštitutu za slovenski jezik, v pomoč pa so bile avtorju tudi nekatere posebne kartoteke, kot so narečna, sinonimna in kartoteka Breznikovih in Pleteršnikovih pripisov v njihovih izvodih Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja. Iz tega gradiva je večina citatov, s katerimi ponazarja avtor metaforično in frazeološko rabo slovenskih živalskih nazivov. Razlage slovenskih besed, izrazov in frazeologemov ter nekateri zgledi so vzeti največ iz *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* ter iz slovarjev *Cigaleta*, *Pleteršnika*, *Glonarja*. Etimologije, tj. razlage nastanka posameznih živalskih nazivov, je jemal iz *Etimološkega slovarja slovenskega jezika* F. Bezlaja, uporabljal pa je še *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* P. Skoka, *Etimologický slovník jazyka českého* V. Machka in *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka* M. Vasmerja in O. N. Trubačeva. Statistične podatke o priimkih iz leta 1971 in za prvih 1200 priimkov iz leta 1994 ter za vsa imena iz leta 1994 je dobil od Zavoda za statistiko Republike Slovenije. Za razlaganje neslovenskih besed, izrazov in frazeologemov je uporabljal razpoložljive enojezične, dvojezične, frazeološke, etimološke in druge slovarje, kar je razvidno iz seznama virov in literature.

Avtorjeva radijska *Razmišljanja o besedah* v letih 1986 in 1987 so vzbudila veliko zanimanje poslušalcev. To mu je v marcu 1987 po zelo ugodni oceni vseh dotakratnih oddaj prineslo tudi medijsko priznanje: Stopov Viktor za oddajo na pustno nedeljo (*opica*).

Zamisel o knjigi je razen velikega zanimanja radijskih poslušalcev in medijskega priznanja vzpodbudila tudi izdaja **Leksikona imen** leta 1988, ki je prav tako nastala po avtorjevih radijskih oddajah v letih 1984 in 1985. Leta 1986 je po radijski oddaji napisal in objavil prvo jezikovno živalsko zgodbo, in sicer o *ribi* v reviji *Ribič*, drugo pa o *volku* v Mohorjevem koledarju 1988. Do zdaj jih je objavil še šest, razen tega pa tudi več prispevkov o frazeologemih z živalskimi nazivi (Glej seznam virov in literature na koncu prve knjige!). Sredi leta 1989 je uredništvu Mohorjeve družbe predložil rokopis s 34 dokaj poljudno napisanimi živalskimi

zgodbami. Za objavo jih je takrat predvidel še 11, torej skupno 45. Rokopis sta ocenila dva recenzenta in mu skupaj z nekaj priporočili in pripombami dala zeleno luč, vendar je odločitev o objavi v redni zbirki sprejel šele novi uredniški odbor jeseni 1995. V času po letu 1989 je avtor nadaljeval s pisanjem in sčasoma izoblikoval v primerjavi s prvim rokopisom nekoliko zahtevnejši koncept, ki postavlja jezikovne zgodbe o živalih v evropski prostor z upoštevanjem glavnih evropskih jezikov. Zahtevnejši raziskovalni pristop je razviden zlasti iz opomb, v katerih je uporabljen tudi ustrezen znanstveni aparat z navajanjem virov in literature, medtem ko si prizadeva pripovedovati glavno zgodbo v mejah poljudnosti in razumljivosti za čim širši krog bralcev. Novi koncept je uspešno preizkusil z objavo posameznih živalskih zgodb in prispevkov o živalskih frazeologemih v revijah, koledarjih in zbornikih.

Za **Živali v prisposodobah** je avtor po novem konceptu pripravil 55 zgodb o živalih, v okviru teh pa so krajše ali daljše zgodbe o še 30 živalih. Tako npr. zgodba z naslovom **govedo** vsebuje zgodbe *bik*, *junec*, *krava*, *tele*, *vol*, zgodba **gos** pa zgodbi *pav*, *puran*, v zgodbi o **kukavici** je nekaj povedano tudi o **smrdokavri** itd. Skupno je torej v delu **Živali v prisposodobah** zajeto 85 živali. V teh zgodbah pa so omenjene še kakšne živali, kar je razvidno iz seznama besed, izrazov in frazeologemov na koncu druge knjige. Zaradi prevelikega obsega rokopisa je delo **Živali v prisposodobah** izšlo v dveh knjigah. V prvi so pretežno domače živali (skupno 44), v drugi, ki je izšla v letu 1997, pa ostale (tj. 41 živali). V nadaljevanju je abecedni spisek živali, ki so obravnavane v delu **Živali v prisposodobah**. V spisku so živali v glavnih zgodbah tiskane polkrepko, živali, obravnavane v okviru glavnih zgodb pa v polkrepkem kurzivu. Za vsako živaljo stoji številka 1 ali 2, ki pomenita, da je zgodba o tej živali v prvi ali drugi knjigi. Za živalmi, ki niso v samostojni zgodbi, je za številko navedena v oklepaju zgodba, v kateri je ta žival obravnavana.

V delu **Živali v prisposodobah** so obravnavane naslednje živali: *aligator 2* (gl. krokodil), *bik 1* (gl. govedo), *bolha 1*, *čebela 1*, *čmrlj 1* (gl. čebela), *črv 2*, *dihur 2* (gl. krt), *gad 2* (gl. kača), *golob 1*, *gos 1*, *govedo 1*, *jagnje 1* (gl. ovca), *jarec 1* (gl. ovca), *jastreb 2*, *jazbec 2*, *jegulja 2*, *junec 1* (gl. govedo), *kača 2*, *kobila 1* (gl. konj), *kokoš 1*, *komar 2*, *konj 1*, *koštrun 1* (gl. ovca), *koza 1*, *kozel 1* (gl. koza), *kragulj 2* (gl. jastreb), *krava 1* (gl. govedo), *krokodil 2*, *krt 2*, *kukavica 2*, *lev 2*, *lisica 2*, *maček 1* (gl. mačka), *mačka 1*, *medved 2*, *miš 1*, *mravlja 2*, *muha 1*, *mula 1* (gl. osel), *opica 2*, *orel 2*, *osa 2*, *osel 1*, *ovca 1*, *oven 1* (gl. ovca), *pajek 2*, *pav 1* (gl. gos), *pes 1*, *petelin 1* (gl. kokoš), *pikapolonica 2*, *piščice 1* (gl. kokoš), *podgana 1*, *polh 2* (gl. jazbec), *polž 2*, *prašič 1* (gl. svinja), *ptica 2*, *ptič 2* (gl. ptica), *puran 1* (gl. gos), *raca 1*, *rak 2*, *riba 2*, *slon 2*, *smrdokavra 2* (gl. kukavica), *sokol 2*, *sova 2*, *sraka 2*, *srna 2*, *sršen 2*, *stenica 1* (gl. uš), *svinja 1*, *ščurek 1*, *štorklja 1*, *tele 1* (gl. govedo), *tiger 2*, *uš 1*, *vol 1* (gl. govedo), *volk 2*, *vrabec 1*, *zajec 2*, *zmaj 2*, *žaba 2*, *živina 1* (gl. govedo), *žolna 2*, *žrebe 1* (gl. konj), *žrebec 1* (gl. konj).

V delu **Živali v prisposodobah** je torej 85 bolj ali manj izčrpnih zgodb ali zapisov o živalih, ki s svojo metaforiko, frazeologijo in simboliko opazno zaznamujejo slovenski jezik. Izhodišče za izbor živali je potemtakem slovenski jezik. Če bi bilo izhodišče kak drug jezik, bi bil tudi izbor živali nekoliko drugačen. Vse živali v posameznih jezikih glede na metaforiko, frazeologijo in simboliko namreč niso enako

zastopane. To je delno razvidno že iz posameznih zgodb, čeprav gradivo iz tujih jezikov tudi iz tehničnih razlogov ni moglo biti popolnoma izčrpano. V zgodbi o žolni je npr. samo slovensko gradivo, ki temelji predvsem na primeri *piti kot žolna* in na metaforični rabi izraza *žolna* v pomenu »pijanec«. V drugih jezikih se takšne predstave o žolni niso razvile, zato tudi niso mogli biti upoštevani. Če pa bi npr. izhajali iz italijanskega jezika, bi najbrž prišla v poštev zgodba o metulju, kajti v tem in morda v še kakšnem tujem jeziku sta metaforika in frazeologija o metulju bolj razviti kot v slovenskem jeziku. Podobno bi lahko ugotovili še za več živali.

O izboru živalskih zgodb v delu **Živali v prispodobah** bi lahko še rekli, da je v njem večina živali, o katerih se da s širšega jezikovnega stališča kaj zanimivega napisati. Tu seveda ni mišljena samo posamezna metafora, primera, pregovor, poimenovanje ipd., ampak prava zgodba. S pritegnitvijo živali, o katerih so znane samo posamezne zanimivosti, upoštevajoč pri tem še druge jezike, bi se število obravnavanih živali zelo povečalo, s tem pa tudi že tako velik obseg dela. To bi obenem porušilo celovit koncept živalskih zgodb. Vse živali bi prišle v poštev samo v delu slovarskega tipa, v katerem bi bili navedeni in razloženi vsi pregovori, reki, frazeologemi, vse metafore, primere itd. Tudi taka dela v nekaterih drugih jezikih že obstajajo.

Iz doslej povedanega si je že mogoče nekoliko predstavljati, kakšna je vsebina dela **Živali v prispodobah**. Na to opozarja tudi naslov, ki je sicer nekoliko ožji, kot je dejanska vsebina, zato bi lahko dodali še podnaslov *Živali v metaforah, frazeologemih in simbolih*. Naslov **Živali v prispodobah** se navezuje na znana klasična dela Frana Erjavca *Domače in tuje živali v podobah* (I–V, Celovec 1868–1873), *Naše škodljive živali v podobi in besedi* (I–III, Celovec 1880–1882) in v zbranih delih *Živalske podobe* (Ljubljana 1964). Erjavčeve *živalske podobe* so tudi jezikovno zelo zanimivi opisi živali v njihovi resnični pojavnosti in z resničnimi, takrat znanimi lastnostmi. *Živali v prispodobah* pa prikazujejo živali tako, kot se te pojavljajo v jeziku, tj. z metaforami, primerami, pregovori, reki, simboli, in so torej nekakšni jezikovni odsevi resničnih *živalskih podob*. Seveda pa v *živalski prispodobi* ne gre več za konkretno opisovanje določene živali, ampak za praviloma slikovito označevanje oseb s primerjanjem lastnosti te živali. Na to kaže tudi razlaga izraza **prispodoba**: *ponazoritev bistvene značilnosti česa s stvarjo, ki ima podobne lastnosti* (Glej SSKJ IV, 188!). Tako npr. lahko za zelo močnega človeka v primeri rečemo, da je *močan ko bik*, velikega in močnega človeka poimenujemo z besedo *bik* ali pa ga ozmerjamo s psovko *bik*, ki pomeni »neumen, omejen, zabit človek« (npr. *Bik neumni!*). Iz zgodbe o *biku* pa izvemo še mnogo drugega: o frazeologemih s sestavino *bik*, o pregovorih, kot *Kamor je šel bik, naj gre še štrik*, o *bikoborbah* in *bikoborcih*, o ozvezdju *Bik*, o izvoru besede *bik*, o sopomenskih poimenovanjih te živali, o bogati simboliki itd.

Z vsem tem se potemtakem na drugačen, zanimivejši, slikovit, večinoma tudi bolj nazoren način predstavljajo, označujejo, odkrivajo ljudje kot taki, z vsemi svojimi dobrimi in slabimi lastnostmi.

Iz živalskih primer so z upoštevanjem živalskih lastnosti prek metafor in vzdevkov nastali t. i. živalski priimki in imena. Več o tem je povedano v posebnem

zaključnem poglavju. Iz razlag nastanka posameznih živalskih nazivov, ki so skoraj v vseh zgodbah, je mogoče odkriti prvobiten človekov odnos do živalskega sveta in s tem do narave sploh. S citati iz slovenskih književnih in drugih del, s katerimi so ponazorjeni živalski frazeologemi in metafore, posredno zaživijo tudi ta dela, prek njih pa ljudje v svojem žitju in bitju.

Živali v prisposodobah torej v primerjavi z Erjavčevimi *živalmi v podobah* ponujajo nov, drugačen, tj. jezikovni pogled na živali, pogled s stališča predstav, asociacij, ki so jih živali vzbujale ali jih še vzbujajo pri ljudeh. Ta pogled v povezavi s stvarnim poznavanjem živali omogoča celovitejše, popolnejše videnje živalskega sveta, uvaja bralca v globlje razumevanje jezika in njegovih procesov, na konkretni, praktični ravni pa bogati njegovo predstavnost ter jezikovno in siceršnje izražanje.

Delo **Živali v prisposodobah** sta recenzirala Jože Faganel in Mirko Mahnič. Z duhovitimi karikaturami je **Živali v prisposodobah** opremil Marjan Manček.

Animals in Language Imagery (Živali v prisposodobah)

*The author presents his book **Animals in Language Imagery**, published in two volumes by Mohorjeva družba, Celje: **Živali v prisposodobah 1** (1996, 387 pp.), **Živali v prisposodobah 2** (1998, 480 pp.). The two volumes contain 55 stories and 30 sub-stories about animals; 85 animals are analysed in terms of their appearance in the Slovene language: in metaphors, similes, phraseological units, maxims, proverbs, or symbols. Animal stories are a linguistic and symbolic reflection of animals and their actual, supposed or imagined characteristics. They contribute to the reader's knowledge about animals, they unveil man's past and present perception and understanding of the animal world. Metaphors, similes, phraseological units, maxims and proverbs help us to find a different, more interesting, vivid and usually also a more convincing way, viz. using comparisons with animals' characteristics, for characterising humans, either in their positive or negative personal traits.*

Slovene animal stories are placed with a European framework, constructed from the major European languages. Reading them is a spontaneous, extracurricular way of developing language and other cognitive skills, and enriching cultural knowledge, both in the mother and other tongues, especially for young persons from primary school to university. But they are equally interesting for anybody who wants to add to his or her experiential world and knowledge of the world in which they live.

***Animals in Language Imagery** includes metaphors and phraseological expressions involving all important animals in Slovene and in major European languages. As such, it will be a valuable starting point for future phraseological studies of Slovene, as well as for comparisons with other languages.*